

TARİHTE YAPILMIŞ ARNAVUTÇA KUR'AN MEALLERİ

Zymer RAMADANİ*

Arnavutların tarihine bir göz atarsak onların –zellikle de Kosova Arnavutlarının– Sırlar tarafından uzun yıllar boyunca ağır baskılara maruz bırakıldıklarını görürüz. Buna rağmen Arnavutlar dini ve kültürel değerlerini korumak uğruna büyük gayretler sarf etmişler; oldukça sıkıntılı dönemlerden geçmelerine rağmen bütün dünya müslümanları gibi onlar da Allah'ın kelimasını kendi dillerine aktarma yönünde hatırı sayılır bir başarıya imza atmışlardır. İlk önceleri parça parça müstakil sureler üzerinde meal çalışmaları yapılırken daha sonra gelen ve çok da uzun sürmeyen bir dönemde tüm Kuran'ın 5 - 6 farklı meali Arnavut halkına kazandırılmıştır. Söz konusu çalışmaları kısaca özetlemek gerekirse şunlar sylenabilir:

KISMİ MEAL ALIşMALARI

Arnavutlar arasında ilk defa Kuran meali üzerinde çalışmalar yapmış bulunan ilim adamı Naim Frashri'dir. *"Thelbi i Kuranit (Kuran'ın özü)"* adını verdiği bu küçük çaplı meal çalışmalarını *"Mesime (Derster)"* adlı kitabında derlemiş ve 1894 yılında Bükreş'te bastırmıştır.¹

Daha sonra bir Hıristiyan Arnavut olan İlo Mitko Qafzezi, ilk altı sureyi George Sale'nin İngilizce mealinden Arnavutaya çevirmiştir.² eviri esnasında M.Savary'nin Fransızca mealinden de faydalanmıştır.³ eviri, *"Kur'ani Kndimi*

* Katkılarında dolaylı öncelikle hocam Doç. Dr. Fethi Ahmet POLAT'a ve arkadaşım Huzeyfe EKER'e teşekkürü bir borç bilirim.

¹ Nexhat S. İbrahimi, *Dimensione Kur'anore*, Logos- A yayınevi, Üsküp, 2003, s. 44; Liridon Kadriu, "Historia e Prkthimit t Disa Pjesve t Kur'anit n Gjuhën Shqipe", Priştina.

² Muhammed Hamidullah, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, ev. Prof. Dr. Salih Tuđ, İstanbul, 1993, s. 137; Qazim Qazimi, *Hyrje në Shkncat e Kur'anit*, Medreseja e Mesme Alauddin yayınevi, Priştina, 1993, s. 132.

³ Ramadan Shkodra, "80 Vjet të Përkthimit të Kur'anit në Gjuhën Shqipe 1921-2001" adlı makalesi, *Takvim – Kalendar* 2002, s. 261; Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 132-133; Dr. İsmail Bardhi, *İbrahim Dalliu dhe Ekzegjeza e tij Kur'anore*, Logos-A Yayinevi, Üsküp, 1998, s. 80.

(*Kuran Okuma*)” adıyla 1921’de Romanya’nın Ploiești şehrinde basılmıştır.⁴ 126 sayfadan oluşmaktadır. İlo Mitko Qafzezi, yaptığı tercümenin Kuran’ın orijinal Arapça metninden değil de başka bir dilden yapıldığı için eksik olabileceğini, bu çalışmayı sonraki müslüman Arnavut kardeşlerine örnek olsun diye yaptığını, onların Kuran’ı aslından tercüme etmelerini istediğini söylemiş, tercümenin eksikliklerinden dolayı müslümanlardan kendisini mazur görmelerini istemiştir.⁵ Qafzezi’nin tercümesinde Hıristiyan izleri de görülür. Bir sayfasında Hz. Peygamberi, Hz. Ebubekir’i ve Halid b. Velid’i Medine’ye giderken tasvir eden bir resim bulunmaktadır.⁶

Daha sonra gelen Hafız Ali Korça, Kuran’ı Bakara Suresinin 37. ayetine kadar tercüme etmiş ve bu tercümesi “*Kurani i Madhërueshem dhe Thelbi i Tij (Yüce Kuran ve Onun Özü)*” adıyla İşkodra’da Ora e Shkodrës yayınevinde 1926 yılında basılmıştır.⁷ Daha fazlasını –hatta tamamını– tercüme ettiğine dair söylentiler de bulunmaktaysa da, maalesef bunu net bir şekilde doğrulayan herhangi bir materyale ulaşmış değiliz. Bu bilgiyi destekleyebilecek tek bilgi, Ali Korça’nın “*Lindja e Muhammedit (Hz. Muhammed’in Doğumu)*” adlı bir mevlid çalışmasında 2000 sayfalık bir meal hazırladığını söylemiş olmasıdır. Fakat Ali Korça, bu geniş çalışmasını maddi sıkıntılar nedeniyle bastıramamıştır.⁸

Kısmi tercüme arasında Bekir Malokou’nun 1982 de yaptığı çalışmalar da bulunmaktadır. Roma’daki müslümanlara imamlık yapan Malokou, Kuran’ın 60 sayfasını Arnavutçaya aktarmıştır.⁹ Bu sureleri tercüme etmiştir: Leyl (92), Tin (95), Zelzele (99) En Nas (114) suresine kadar ve bazı kendi seçtiği ayetler çevirmiştir.¹⁰

İstanbul’da iki yıl eğitim almış olan büyük âlim İbrahim Dalliu da (1878-1952) Fatıha Suresinden Tevbe Suresi 16. ayete kadar Kuran’ı tercüme etmiş ve bu ayetlere bir de tefsir ekleyerek “*Ajka e Kuptimeve të Kur’ani Qerimit (Kur’an-ı Kerim’in Meallerinin Özü)*” adında 1572 sayfalık bir çalışma yapmıştır. Bu çalışması Arnavutça ilk tefsir sayılır.¹¹ 1929 yılında *Ora e Shkodrës* yayınevinde basılmıştır.¹²

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

⁴ İslam Dizdari, *Pse u vonua përkthimi i Kur’anit tek Shqiptaretë* adlı makalesi; Feti Mehdiu, *Dituria Islame*, nr.39, 1992, f. 18-19; F. M. Përkthimet e Kur’anit në Gjuhen Shqipe, Logos-A, Üsküp, f. 13-14, 18, 1996; Ramadan Shkodra, D. Islame, *Kronologji e përkthimeve të Kur’anit në Gjuhen Shqipe*, f. 32.

⁵ Dr. İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 81; Ramadan Shkodra, *Përkthimit të Kur’anit*, s.263.

⁶ Dr. İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 82.

⁷ Muhammed Hamidullah, *Kuran Tarihi*, s. 137.

⁸ Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 134.

⁹ F. Mehdiu, *Përkthimet e Kur’anit në Gjuhen Shqipe*, Logos-A, Üsküp, f. 13-14, 18, 1996

¹⁰ Feti Mehdiu, *Dituria Islame*, nr.39, 1992, f. 18.

¹¹ İsmail Bardhi, “Hafız İbrahim Dalliu”, *DIA*, XV, 92; Resul Rexhepi, “Hafız İbrahim Dalliu dhe Kontributi i Tij në Fushën e Jurisprudencës Islame” adlı makalesi, *Takvim – Kalendar*, 2005, s. 201-204; Hamidullah, *Kuran Tarihi*, s. 137.

¹² Dr. İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 66,83.

1. Fatiha Suresi – Ali İmran Suresi, 0-699. sayfalar arası (699 sayfa)
2. Nisa Suresi – En'am Suresi, 701-1316. sayfalar arası (616 sayfa)
3. Araf Suresi – Tevbe Suresi 16. ayet, 1317-1572. sayfalar arası (256 sayfa)

Tefsirin Tevbe Suresi 16. ayetle bitmediği de söylenmektedir; ancak bahsedilen bu bölümler elimizde mevcut değildir.¹³ Muhammed Hamidullah, III. bölümün Tevbe Suresi'nin 25. ayetine kadar devam ettiğini fakat Rifat Kolgini tarafından Brüksel'de fotoğraf tekniğiyle yapılan yeni baskısında çalışmanın son sayfalarının eksik olduğunu ve Tevbe Suresinin son 9 ayetine yer verilmediğini söylemektedir.¹⁴

Ayrıca İbrahim Dalliu'nun "*Libri i Së Falmes (Namaz Kitabı)*" adlı kitabında son 22 surenin tercümesini verdiği görülmektedir.¹⁵ Hafız İbrahim Dalliu, tefsirine adını yazmamıştır; fakat "*Libri i Së Falmes*" adlı kitabından bu tefsirin ona ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁶. Tefsirinde Arap-Osmanlı tefsir geleneğinin izleri görülmektedir. Ehli Sünnet çizgisini takip etmiştir. Kelam ekollerinden Mutezili, Eşari ve Maturidi görüşlere tefsirinde yer vermiştir. Tefsirini yazarken Taberî, Fahrüddin er-Râzî, Zemahşerî, Kâdî Beydâvî, Nesefî, Nimetullah Efendi, Ebussuud Efendi, İsmail Hakkı Bursevî ve Muhammed Vehbi Efendi'den yararlanmıştı. Daha çok Râzî ve Beydâvî'den referans vermektedir. Hatta kimilerine göre Hafız İbrahim Dalliu, yeni bir tefsir yazmamış, Râzî ve Beydâvî'den aldığı bilgileri tercüme etmiştir. Fakat ABD'de yaşayan İmam Vehbi İsmaili, Hafız İbrahim Dalliu'nun çalışmasının kendisine ait özgün bir tefsir çalışması olduğunu kaydeder.¹⁷

İmam Vehbi İsmaili tarafından ABD'de de bir meal çalışması yapılmıştır. Fatiha, Yasin, Fil ve Nas surelerinin meallerini "*İslamizmi dhe Lutjet (İslam ve İbadet)*" adlı kitabında vermektedir. Yaptığı tercüme nüshalarını bir seyahat esnasında kaybeden İmam Vehbi İsmaili yeni baştan tercüme etmeye başlamıştır.¹⁸

Bu kısmi meal çalışmalarını takip eden süre içinde 6 farklı tam meal çalışması karşımıza çıkmaktadır. Bu tam meal çalışmalarını yapanlar genellikle Ehl-i Sünnet çizgisini gözetmeye çalışmışlardır.

TAM MEAL ÇALIŞMALARI

Feti Mehdiu 1977 yılında Kuran'ı Arnavutça'ya aktarma çalışmalarına başlamış ve nihayet 1985 yılında tüm Kuran'ı tercüme etmeyi başarmıştır. Böylece

¹³ Dr. İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 67.

¹⁴ Hamidullah, *Kuran Tarihi*, s. 137.

¹⁵ Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 134-135; Dr. İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 83; Resul Rexhepi, *Kontributi i Dalliu*, f. 206

¹⁶ Dr. Feti Mehdiu, "Përkthimi i dytë i Kur'anit në gjuhën shqipe (2)" adlı makalesi, *Dituria Islame*, nr. 73, 1992, s. 26, Pristina. Ayrıca bkz. Dr. İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 66, 112.

¹⁷ İsmail Bardhi, *İ. Dalliu*, s. 66.

¹⁸ Hamidullah, *Kuran Tarihi*, s. 138.

Kuran'ın tamamı üzerinde meal çalışması yapmış ilk kişi olarak Arnavut Kuran tarihine geçmiştir. Bu tam meal çalışması, Bashkesia İslame e Kosovës (Kosova İslam Birliği) tarafından neşredilmiştir.¹⁹ 878 sayfadan oluşan bu baskısında eser için "*Kur'an-i (Kuran)*" adı kullanılmıştır. Fatiha, İhlas, Felak ve Nas Sureleri hariç diğer surelerin Arapça metni bulunmamaktadır.²⁰ Secde ayetleri belirtilmiştir. Fazlurrahman'dan alıntılacağı bazı açıklamaları çalışmanın başında zikretmiştir. Tercümenin son kısmında geçen ayetlerle ilgili 258 açıklama dipnotu bulunmaktadır. Bu dipnotlar Besim Korkuti'nin Boşnakça açıklamalarından tercüme edilerek eklenmiştir. Dipnotların ardından Hz. Peygamber ve ailesinden bahseden bir bölüm gelir. Bu bölüm de Boşnakça "*Kuran Ćasni*" adlı kitaptan tercüme edilmiştir.²¹ Feti Mehdiu, bu çalışmasında sure isimlerindeki lamu't-Ta'rifleri "Al" şeklinde (mesela "el-Fatiha" yerine "Al-Fatiha") yazmıştır. Lamu't-Ta'riflerin "Al" şeklinde yazılması bu çalışmada Avrupa dillerindeki meallerin etkisinin olduğunu göstermektedir. Tercüme ederken orijinale sadık kalmak maksadıyla parantez kullanmamayı tercih etmiştir. Tercüman, ikinci baskısı 1999 yılında İHH İstanbul Derneği tarafından Üsküp'te yapılmış ve savaş esnasında Kosova mültecilerine ücretsiz dağıtılmıştır. İkinci baskıda ismi değiştirilmiş ve "*Kur'an-i*" yerine "*Kur'an-i dhe Hija e Tij Shqip (Arnavutça Kuran ve Gölgesi)*" ismi tercih edilmiştir. 603 sayfadan meydana gelen bu baskıda meale Arapça metni de eklenmiştir.²²

Tam meal çalışması yapanların ikincisi Sherif Ahmeti'dir. Feti Mehdiu'dan üç yıl sonra 1988 yılında mealini tamamlayan Sherif Ahmeti'nin çalışması, "*Kur'an-i Përkthim me Komentim në Gjuhën Shqipe (el-Kurani'l-Kerim ve Tercemetu meânihî ila'l-Lugati'l-Elbaniyyeti)*" adıyla Priştina'da basılmıştır. Çalışmada surelerin meali verilmeden önce ilgili surenin Arapça ismi, bu ismin Arnavutça karşılığı, ayet sayısı, surenin nüzul sebebi, Mekki mi Medeni mi olduğu, hangi sureden sonra nazil olduğu ve genel muhteviyatı hakkında bilgi verilir. Mealle beraber aynı sayfada Arapça metin ve dipnot şeklinde açıklamalar mevcuttur. Mealinde sık sık parantez kullanmıştır. Bu çalışma daha sonra müteaddid defalar basılmıştır. Suud prensi Velid b. Talal b. Abdilaziz es-Suud'un finansörlüğünde 1992 yılında Kahire ez-Zehra yayınevinde bir milyon adet bastırılmıştır.²³ Bu meal birkaç defa da Kral Fahd b. Abdilaziz tarafından dağıtılmak üzere Medine'de de tab' edilmiştir. Bu baskının 6-9. sayfalarında Jetish Bajrami'nin önsözü bulunmaktadır. Ardından 10-20. sayfalarda Kuran hakkında genel bilgiler vardır. Meal 26.

¹⁹ *Kur'an-i*, përktheu, Feti Mehdiu, 1985; Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 136; Liridon Kadriu, *Historia e Përkthimit*.

²⁰ Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 15. *Kur'an-i*, përktheu, Feti Mehdiu, 1985

²¹ *Kur'an-i*, përktheu, Feti Mehdiu, 1985; Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 15-16; Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 136-137.

²² *Kur'ani dhe Hija e Tij Shqip*, përktheu Dr. Feti Mehdiu, boton İHH, İstanbul 1999; Liridon Kadriu, *Historia e Përkthimit*.

²³ Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 138.

sayfada başlayıp 742. sayfada sona ermektedir. 743-747. sayfalar arası Hz. Peygamber dönemindeki bazı tarihi olaylar hakkında bilgiler vardır. 748-750. sayfalarda çevirenin bir açıklaması mevcuttur. Bu açıklamada mütercim faydalandığı kaynaklardan da bahsetmiştir. Bu kaynaklar şunlardır:

1. *Safvetü't-Tefâsîr*, Muhammed Ali Sâbûnî
2. *Fethu'l-Beyân fî Mekâsidi'l-Kur'ân*, Muhammed Hasan Han
3. *el-Mushafü'l-Müfesser*, Ferid Vecdi
4. *Kâmûs Kur'ânî*, Hasan Muhammed Musa

Bunlar dışında ikinci derecede müracaat ettiği tefsirlerden Râzî'nin Mefâtihi'l-Gayb'ı ve İbn Kesîr'in Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm'ini de zikretmek gerekir.

751-760. sayfalar arası tecvid vb. konularda Arapça açıklamalar bulunmaktadır. 761-762. sayfalar arasında Arapça; 763-766. sayfalar arasında ise Arnavutça fihrist mevcuttur.²⁴

Sherif Ahmeti ile aynı yılda (1988) meal çalışması yapan bir isim de Hasan İ. Nahi'dir.²⁵ Çalışmasına "*Kur'an-i i Madhëruar (Yüce Kuran)*" adını vermiştir. Eser Priştina'da 1988 yılında basılmıştır. Aynı sayfada mealle beraber Arapça metin de bulunmaktadır.

Emin Behrami'ye göre Hasan Nahi bazı hatalarına rağmen Kuran'ın mesajını en iyi şekilde aktarmayı başarmıştır. Çalışma, çevirmenin İslami konular hakkında bilgili olduğunu göstermektedir.²⁶ Tercümede Hz. Peygamberin hayatıyla ilgili bazı olaylara yer vermiştir. Surelere numara vermiş, bazı surelerin ismini Arnavutça'ya çevirmemiştir. Cüzleri belirtmiştir, parantez kullanmıştır,²⁷ secde ayetlerine işaret etmiştir. Bazı özel Arapça terimleri açıklamıştır. Mealinde "ü" harfine sık sık yer vermiştir. Mesela "xhuzi (cüz)" kelimesini "xhüzi", "Huxhurat (Hucurat)" Suresinin adını "Hüxhurat" şeklinde yazmıştır. Bu da Osmanlı-Türk kıraatinden etkilendiğini göstermektedir. Eser, çeşitli düzenlemeler yapılarak birkaç defa bastırılmıştır.

Bir diğer meal çalışması da ne Arapça'yı ne de Arnavutça'yı iyi bilmekte olan Muhammed Zakarija Khan tarafından yapılan "*Kur'ani i Shenjtë (Kutsal Kuran)*"tir. Tercüme, Pakistanlı Kadiyanî-Ahmedî tarikatının 4. halifesi Mirza Tahir Ahmed'in teşvikiyle yapılmıştır. Muhammed Aliu tarafından İngilizlerin isteğine uygun bir şekilde yapılmış olan İngilizce mealin Arnavutça'ya tercüme edilmesi suretiyle bu çalışma meydana gelmiştir. İngilizce mealdeki açıklamalar

²⁴ Sherif Ahmeti, *Kur'an-i Përkhim me Komentim në Gjuhën Shqipe*, Medine, hicri 1413.

²⁵ Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 138.

²⁶ Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 16.

²⁷ Hasan Nahi, *Kur'ani i Madheruar*, 1988, Priştina. Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 139.

da aynen bu çalışmaya aktarılmıştır.²⁸ 1990 yılında İslamabad'da İslam International Publications Yayınevinde basılmıştır.²⁹ 922 sayfadan müteşekkil bu çalışma teknik açıdan iyi hazırlanmış olup 1423 adet açıklama içermektedir. Arapça metin de meale eklenmiştir.³⁰

Mealde ayetler tarikatin görüşlerini savunacak şekilde tercüme edilmiş ve açıklanmıştır. İngilizlere yakınlaşmak için Hıristiyan izleri çalışmaya eklenmiştir. Mesela İslam'ın tevhid inancına teslis fikri karıştırılmıştır. Ahiret, mucizeler, cihad vb. şeyler inkâr edilmiştir. Hak çizgide olsun veya olmasın bütün fırkaların saygın olduğu, fırka çeşitliliğinin Allah'ın bir lütfu olduğu savunulmaktadır. Bu fikre göre işgal için gelmiş İngilizlere de saygı gösterilmelidir. Mütercim ayetleri kendince yorumlayarak bu görüşlerini temellendirmeye çalışmıştır.³¹

Daha sonra Tiranalı Hacı Selim Stafa tarafından yapılmış olan bir meal çalışması elimizde mevcuttur. "*Përzgjedhje në Komentimin e Kur'ani Kerimit (Kur'an Tefsirinden Seçkiler)*" adlı bu çalışma 1996 yılında Komuniteti Musliman i Shqipërisë-Komiteti i Botës İslame tarafından basılmıştır. Bir başka baskısı da yine 1998 yılında Kahire'de basılmıştır. Eser 10 ciltten meydana gelmiştir. 1. ciltte bazı açıklamalar, teşekkür ve Fatıha ile Bakara Suresi bulunmaktadır. 2-9. ciltlerin her birinde müellifin önsözü ile diğer sureler mevcuttur. 10. ciltte ise müellifin açıklaması, Kuran'la ilgili bazı bilgiler, fihrist bulunmaktadır. Dr. Feti Mehdiu, bir makalesinde bu meali eleştirmekte ve bazı büyük hatalarına dikkat çekmektedir.³²

Bir diğer meal de Medine'de okuyan bazı öğrenciler tarafından yapılmıştır. Dr. Muhammed Takiuddin el-Hilali ve Dr. Muhammed Muhsin Khan adlı hocalarının da desteğiyle yapılan bu çalışma, aslında yeni baştan bir tercüme olmayıp Sherif Ahmeti'nin mealine ve açıklamalarına ilaveler yapmak suretiyle meydana getirilmiştir. Bu ilavelerin ciddi bir yekûn tutması sebebiyle bu çalışmayı ayrı bir meal olarak zikretmeyi uygun olduk. Çalışmanın ismi "*Shpjegimi i Kuptimeve të Kur'anit të Lartë në Gjuhen Shqipe (Kur'an'ın Arnavut Dilinde Tefsiri)*" olarak değiştirilmiştir. 1999 yılında Riyad'da Darusselam Yayınevinde basılan bu çalışma bir sene sonra (2000) tekrar basılmıştır. Her iki baskı da küçük ve büyük olmak üzere iki boyda yapılmıştır. Küçük baskıda Arapça metin bulunmamakta, sadece Arnavutça meal ve açıklamalar kısmı bulunmaktadır. Büyük baskıda ise Arapça metin mevcuttur. İlaveler yapılırken Taberî, İbn Kesîr, Kurtubî ve Sahîh-i Buhârî'den

²⁸ Kur'ani i Shenjtë, përktheu Muahmmed Zakaria Khan, Published by: İslam International Publications Ltd. İslamabad, Sheephatch Lane, Tilford, Surrey, GU 10 2AQ, U.K. 1990; Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 583-585.

²⁹ Dr. Feti Mehdiu, *Perkthimët e Kuranit në Gjuhen Shqipe*, Logos-A Yayınevi, Üsküp, 1996, s. 79; Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 13-14; Qazim Qazimi, *Hyrje*, s. 139-140.

³⁰ Kur'ani i Shenjtë, përktheu Muahmmed Zakaria Khan, Published by: İslam International Publications Ltd. İslamabad, Sheephatch Lane, Tilford, Surrey, GU 10 2AQ, U.K. 1990; Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 14.

³¹ Emin Behrami, *Qasje Studimore*, s. 587-588.

³² Dr. Feti Mehdiu, "Studime Orientale 2", Prishtina, 2002; Liridon Kadriu, *Historia e Perkthimit*.

istifade edilmiştir. Çalışma, soldan sağa yazılan dillerdeki kitaplar gibi soldan başlar. 8-907. sayfalar arasında meal bulunmaktadır. Mealde sure adlarının bir kısmının ismi Arnavutça'ya çevrilmiştir. 908-957. sayfalarda bazı dini bilgiler verilip açıklamalar yapılmıştır.

Çalışmayı yapan öğrenciler isimlerini vermemiş, ancak tercümenin sonunda uyarı niteliğinde bir açıklama yapmışlar ve Arnavutların kendileri hakkında önyargıda bulunmamaları için bu çalışmada Muhammed b. Abdulvehhab'ın etkisinin olmadığını belirtmişlerdir.³³

Kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu mealler içerisinde en çok dikkat çeken kendisinden yaygın bir şekilde istifade edileni Sherif Ahmeti'nin Kuran mealidir. Bilimsel alanda yapılan çalışmalarda da Sherif Ahmeti'nin mealinden istifade edilmektedir. Son zamanlarda Sherif Ahmeti'nin meali üzerine Medine'de yapılmış ilaveli çalışma daha da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Muhammed Zakarija Khan'ın meali, genel müslüman halk kütlesinin kabullerine uymayan bir muhtevaya sahip olması sebebiyle müslüman Arnavutlar arasında itibar görmemektedir. Fakat Hıristiyan Arnavutlar İslam'a karşı saldırılarında bu mealden istifade etmektedirler. Feti Mehdiu ve Hasan Nahi'nin mealleri de Arnavutlar arasında kullanılmaktadır, ancak Sherif Ahmeti'nin meali kadar yaygın değildir.

³³ "Shpjegimi i Kuptimeve të Kur'anit të Lartë në Gjuhen Shqipe" adlı meal, Darusselam Yayinevi, 1999, Riyad.